

İRAN'DA FELSEFEYE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA*

Reza Davari-Ardakani
İran Bilimler Akademisinin Başkanı, Felsefe Profesörü

Çevirenler:

Doç. Dr. Celal Türer
Erciyes Ü. İlahiyat F. Felsefe Tarihi
cturer@erciyes.edu.tr

Arş. Gör. Cenan Kuvancı
Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
cenank@erciyes.edu.tr

1. İran'da felsefenin nerdeyse birbirinden bağımsız iki tarihi vardır. Birincisi, Yunan felsefesinin tercüme edilmesi ve aktarılmasıyla başlayan ve hâlâ devam eden tarih; ikincisi ise, modernizm, modern bilim ve düşüncelere giriş tarihidir. Bu tarihsel dönem hakkında yapmamız gereken araştırmayı henüz yapmadık; muhtemelen, sahip olduğumuz iki tarihten biri olmadan diğerini okumamız ve anlamamız zordur. Fakat bu hüküm, ulusal tarih çizgisinin kesintiye uğraması ve iki veya daha çok şekillerde devam etmesinin mümkün olup olmadığıyla ilgili sorular ortaya çıkacağı için doğrudur. Tarihsel çizgi (kelimenin genel anlamında) kesilmez. Felsefenin iki tarihinin bulunması, modern bilim ve düşünceler İran'a geldiğinde, onların mevcut okullara girmediği, ve din alimlerinin onları öğrenmediği ve başkalarına öğretmediği anlamına gelmez. Bu bakımdan, yan yana duran iki tür okul vardır. Modern Avrupa felsefesi, İslam otoriteleri ve bilginleri tarafından araştırma ve çalışma konusu olmak yerine, yabancı dille ilgili sadece temel bilgiye sahip bazı kişiler tarafından tercüme edildi. Modern felsefe hakkında Farsça'ya çevrilen ilk kitap, Tahran'da tam yetkili Fransız elçisi olan Comte de Gobineau'nun emriyle Molla İshak Lazar tarafından tercüme edilen Descartes'in *Metot Üzerine Konuşma* adlı kitabıdır. Mütercim

* Tercümesini sunduğumuz bu makale, Reza Davari-Ardakani'nin *Discourse: An Iranian Quarterly*, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2001, 78-96 sayfaları arasında yayımlanmış "A Study of Philosophy In Iran" adlı ça-

kitabın girişinde, felsefeyi bilmediğini ve ona ilgi duymadığını itiraf etmiştir. De Gobineau, Descartes'ın kitabının tercümesinin entelektüel dönüşümü başlatacağını umuyordu, fakat beklentilerinin aksine felsefe hocaları bu kitaba ilgi göstermedi. Aynı kitabın daha sonra tekrar Osmanlıca'dan Farsça'ya Efdal el-Mülk Kirmanî tarafından tercüme edilmesi şaşırtıcıdır; aynı şekilde, ona da ilgi gösterilmedi.

Yukarıdaki paragrafta atıfta bulunulduğu gibi, de Gobineau, kitabın yayınlanmasının İranlıların düşüncesinde meydana gelecek değişikliğin habercisi olacağını hayal ediyordu. O *Orta Asya'da dinler ve felsefeler* adlı kitabında, İranlı filozofların Spinoza ve Hegel felsefesini öğrenme isteğinden bahsetmiştir. Bu iki filozof ve onların Müslüman mukabilleri arasında benzerlikler olduğunu biliyordu. Bu yüzden, onların eserlerinin tercümesinin büyük bir etki yapacağı düşünülmedi. Dolayısıyla, saf (Avrupa düşünce çizgisini temsil ettiği düşünülen) Descartes'ın eserlerinin tercüme edilmesinin İranlılar arasında entelektüel gelişimi teşvik için faydalı olabileceğini gördü ve bunu gerçekleştirmeye çalıştı. Hiç şüphe yok ki, de Gobineau'nun çabası boşuna değildi. Sadece Molla İshak Lazar ve Efdal el-Mülk'ün tercümeleri, felsefe araştırmaları tarafından benimsenmedi, aynı zamanda, 1934'te Forooghi'nin Descartes'ın eserinin tercümesini yayımlaması da insanların zihninde doğrudan bir etki meydana getirmedir. Yine de, Avrupalı bir bilim adamı ve politikacının, felsefeyi insanların zihniyetini değiştirmek için öğretmesi önemli bir noktadır; fakat bu çaba, herhangi bir etki meydana getirmedir. Bu çabanın herhangi bir etkiye sahip olmaması veya de Gobineau'nun planında başarısız olması gerçeği, bir tarihçi için önemli olabilecek bir meseledir. Kültür tarihçileri, İran'daki felsefe hocalarının niçin Avrupalı filozoflar ile münakaşaya girmediğini araştırabilir.

Bu bağlamda, söylenebilecek şey, felsefenin siyasi ve sosyal amaçları gerçekleştirmede bir araç olmadığıdır. Eğer bir kimse, felsefeyi bu amaç için kullanırsa başarısız olabilir. Felsefede "sevgi ve gönüllük" sözkonusudur; gönüllülük unsuru bir tarafa atıldığında, o artık felsefe olmaz. Fakat de Gobineau, felsefeye bir diplomatın bakış açısıyla bakmıştır. Mütercimler, Descartes'ın eserinin tercüme edilmesinin ardından ve özellikle (ilk cilde Descartes'ın çalışmalarının eklendiği) *Avrupa'da Felsefenin Gelişimi* adlı eser yayımlandıktan sonra, modern felsefeye önem vermişler

ve felsefi çalışmaları tercüme etmeye başlamışlardır. Fakat mütercimler, felsefeyi iyi bilen kimseler değildi. Bir kitap ya da makalenin seçilmesi rasgele yapılıyordu. Mütercimler, bazen tesadüfen ele geçirdikleri bir kitap vesilesiyle tercümeye girişirdi. Politik sâikler de bu duruma etki etmiştir. Felsefe kitaplarının yayımlanmasını, politik ve ideolojik sâiklerden uzak tutan ve alanında anlayış ve kavrayış bakımından donanımlı olan kişilerin sayısı oldukça azdı.

Bu durum, günümüze kadar devam etti. Çok sayıda felsefe profesörü felsefeye aşina olmayanların yapmış olduğu mevcut tercüme yoluyla Avrupa felsefesi ile ilgili çalışmalara dikkatlerini yönelttiler. Bu durum, modern felsefenin, niçin insanların anlayışlarında kök salmamış zayıf bir fidan olduğunu açıklar. Bu iddiayı desteklemek için yüzyıl önce yaşayan Descartes, Leibniz ve Kant'ın görüşlerine atıfta bulunan eğitimli bir insan olan Kaçar Prensi Bedi el-Mülk Mirza'nın Molla Ali Akbar Ardakani ve Molla Ali Zonoozi adlı iki büyük filozofun görüşlerine başvurduğunu söyleyebiliriz. Bu iki âlim, cevaplarından çıkarılacağı gibi, soruyu soranın ne demek istediğini anlamıştır. Öyle ki, felsefeye yabancı olan, hatta onun ayrıntılarına her hangi bir şekilde aşina olmayan bu kimselerin bu meseleleri bilmesi mümkün değildi. Onlar bu ifadelerin, teologların ifadelerine benzediğini ve daha fazla şey bilmeye ilgi duymadıklarını söylemiştir. İki hocanın, Bedaye el-Hikem *Felsefenin Yenilikleri, Tanrı hakkında Bilgi ve Benlik hakkında Bilgi* adlı kitaplarında, Bedi el-Mülk'ün sorusuna vermiş olduğu cevapları okuduğumuzda, onların soruyu önemsemedikleri ve soğuk karşıladıklarını görürüz. Öte yandan, de Gobineau *Orta Asya'da Dinler ve Felsefeler* adlı kitabında İranlı filozofların Spinoza ve Hegel'in felsefelerini öğrenmeye çok istekli olduklarından bahseder. Gobineau'nun modern felsefeyi öğrenmeye yönelik ilgiyi nerede gördüğü ve hangi İranlı filozofların modern felsefeyi öğrenmek istediği bilinmiyor. Eğer onun ifadeleri doğru ise, onların kapsamı daha fazla genişletilemez ve felsefede otorite olan bu İranlı hocalar Avrupa felsefesini tanııyorlardı.

Bu hocalar Avrupa kültür ve felsefesine meydan okumuş olsalardı, bilim ve felsefe anlayışımızın gelişeceğini, ve Avrupa ve Batı ile ilişkilerimizin genelde başka bir şekilde olacağını tasavvur edebilirdik. Bildiğimiz kadarıyla, bu tartışma vuku bulmamıştır ve felsefe hocaları İbn Sina, Sühreverdi, Nasîreddin Tusî, Mir Damad Astarabadî ve Molla Sadra Şirazi'nin felsefe kitaplarını açıklamış ve öğretmişlerdir. Avrupa felsefesi arenasına hiç kimse girmemiştir. Fakat bu durum son yıllarda değişmiştir. İmdi, öğrencilerimiz İslam ve Batı felsefelerini aynı anda çalışmakta ve yukarıda işaret edilen ayrılık ve bölünmeye belli ölçüde çare bulunmaktadır.

2. Felsefenin İran'daki mevcut durumunu kavramak için, muhtemelen, iki tercüme dönemini karşılaştırmak faydalı olacaktır. Bu iki dönemle, ilk olarak, Müslümanların Yunan ve Hint bilimleriyle tanışma dönemi, ikinci olarak, modern Avrupa medeniyetiyle ilişki ve tanışmada buldukları dönem kastedilir. Yunan felsefesinin İslam dünyasına girdiği bu ilk safhada, mütercimler öncelikle felsefi anlayışa sahip

olmuşlardır. İkinci olarak, okunan kitaplar felsefi fikirlerin anlaşılmasına hizmet etmiştir. Bilme istek ve arzusu onların dikkatini diri tutmuştur. Yunan felsefesi ve bilimi İslam dünyasına harici politik güçlerin desteğiyle girmemiş, aksine, bilim adamlarına cazip gelmiş ve onlar ona sahip olmak için öğrenmişlerdir. Fakat bu durum modern dönemde bir nebze farklıdır. Bu dönemde, felsefe dikkatleri üzerine topladı; çünkü o güçlü batı dünyasına aittir. Eğer felsefe ilk İslami dönemde bizatihi önemli olsaydı, o zaman, dikkat eserlere ve batının elde etmiş olduğu kazanımlara yönelirdi ve onlar bilim ve felsefeyi sırf faydası ve tatbiki için öğrenirlerdi.

Şüphesiz, bir şey faydalı amaçlar için öğrenilirse, zorunlu bağlantılar eksik olur ve o şey tam olarak öğrenilemez. Eğer bir kimsenin kalbi özel bir amaca bağlanırsa ve bir kimse bilime belli bir neticeyi elde etmek için bir araç olarak bakarsa, bilim aşkına yer kalmaz. Her hâlükârda, ilk tercüme döneminde mütercimler felsefe öğretmenleri idiler ve onlar eserleri sadece gelecek nesillere bırakmak için tercüme etmediler; öğretim amacıyla tercümeyle müracaat ettiler ve öğretim aşkı tercümeyle zorunlu kıldı. İbn Ebî_Useybia'nın Farabî'nin *Felsefenin Zuhuru* adlı risalesinden naklettiği bilgi tercüme döneminin başlangıcından beri öğretimin rağbette olduğunu gösterir. Kitaba göre:

Biri Roma`da diğeri İskenderiye`de olmak üzere iki öğretim merkezi vardı. Bu durum, Hıristiyanların Roma`da eğitim ve öğretimi yasaklamasına kadar sürdü. Fakat İskenderiye`de münakaşa ve tartışmalar devam etti. Burada, bu durum Hıristiyan kralın dikkatini çekti ve hangi konularda tartışmaların yapılacağı hangi konularda yapılmayacağına karar vermek için bir piskopos tayin etti. Onlar, mantığın, *Birinci Analitikler`in* sonunda öğrenilmesine izin verdi ve *İkinci Analitikler`in* öğretilmemesini emretti...

İslam'ın yayılmasını müteakiben, eğitim öğretim İskenderiye`den Antakya`ya kaydı. Burada, eğitim öğretim, bir hocanın iki öğrencisine tâlim işini devretmesine kadar devam etti; öğrencilerden ikincisi kitaplarla orayı terk etti. Öğrencilerden biri Harran`dan diğeri de Merv`den gelmişti. Merv`den gelenin İbrahim el-Mervezî ve Yuhanna b. Haylan adında iki öğrencisi vardı. Harran`dan gelen İsrail adlı şahıs ise, piskopos Kuveyrî`yi eğitmişti... İbrahim el-Mervezî Bağdat`ta yaşamış ve Mâtta b. Yunan (Yunus) onun öğrencisi oldu ve varoluş şekillerini (*forms of existence*) ondan öğrendi.¹

¹ Tabakatü'l-Etibba, V. 2, ss. 135 vd.

Felsefi metinlerin mütercimi olan Yuhanna bin Haylan ile Matta b. Yunus'un ilk önce felsefe araştırmaları yaptıklarını ve daha sonra öğrendikleri şeyleri tercüme ettiklerini görürüz. Tüm bunlara rağmen, onların tercümelerinde pek çok hata bulmak mümkündür. Sonuç olarak, meseleye gösterilen ilginin çok olmadığı göz önünde bulundurulursa, modern çalışmalarda pek çok kusur ve hatanın bulunması şaşırıcı olmayacaktır.

3. Felsefenin mevcut durumu Avrupa felsefesi ile karşılaştırıldığında ve İslam bilim ve felsefesiyle ilişkilendirildiğinde en iyi şekilde anlaşılır. Çağdaş batı felsefesi özellikle felsefenin statüsünü tayin etmek için çalışılmalı ve anlaşılmalıdır. İlk olarak, İslam felsefesini ele alalım. Bu felsefe en iyi şekilde Farabî ve İbn Sina'nın eserlerinde teşekkül etmiştir. İslam felsefesi ne zaman ciddi bir eleştiriye tabi tutuldu, o zaman, teoloji ve gnostisizmi felsefede birleştiren İşrakî felsefe ortaya çıktı. Bu çaba Nasıreddin Tusî'nin zamanında başladı, Mir Damad Astarabadî'nin zamanına kadar devam etti. Teoloji ve mistisizmi, işrak felsefesinde birleştiren Molla Sadra Şirazi İslam felsefesine yeni bir ivme kazandırdı.

Avrupa'da da Hıristiyan felsefesinin yaygınlaşması ile felsefe teolojik bir görünüme büründü. Ortaçağ Avrupalıları Hıristiyan felsefesinin kaynaklarını anlamada, Müslüman filozofların araştırmalarından faydalandılar ve ortaçağın kilise felsefesini inceden inceye tetkik ettiler. Rönesans döneminde yeni bir ufuk oluştu ve Galileo ve Descartes gibi büyük adamlar, Galileo'nun ortaya koyduğu gibi, matematiğe dayalı olarak kurulan yeni bir dünya keşfettiler. Bu dönemde, felsefe genel olarak bilim, siyaset ve medeniyete öncülük etti. On sekizinci yüzyıl düşünürleri, modern toplum, insan özgürlüğü ve insan haklarına ilişkin fikirler ortaya attılar. Onlardan bazıları bilimin tüm problemlerimizi – açlık, savaş ve salgın hastalıklar – ortadan kaldırarak çözebileceğini ve insanlığın huzur ve sosyal refah ile dolu yeryüzü cennetinde ebedi hayatı kazanabileceği hususunda oldukça iyimser idi.

Bu rüya gerçekleştirilemese de, insan tabiatı fethetme ve tabiatın isyankar kuvvetlerini kontrol etme hususunda bazı başarılar kaydetti. Yeni düzen insan hayatı ve toplumda kendini gösterdi. Kant bilim ve ahlakı araştırdı. Hegel mutlak ruhun müşahhaslaşmasını ve ruh ve özgürlüğü araştırdı. Nietzsche'nin ortaya çıkışı ile şüphe ve şüphencilik emâreleri belirdi ve matematik ve bilimin temelleri sorgulandı. On sekizinci yüzyılın iyimserliği ile on dokuzuncu yüzyılın kanaatleri (*convictions*) sarsıldı. Sadece felsefe ve etiğin temellerine değil, aynı zamanda, bilimsel kuralların kesinliğine olan inançlar da sarsıldı.

Bu, felsefenin sonu muydu? Bu konuyu burada tartışamayız. Çağdaş felsefe hususunda, küçük bir atıfla yetineceğiz. Bu koşullar altında, Descartes'çı proje ve öznel kesinlik eleştirildiğinde, Husserl felsefeyi yeniden gözden geçirmek ve yenilemek amacıyla fenomenolojiyi önerdi. Muhtemelen, Husserl'in fikirleri gerçekleşmedi. Bununla beraber, fenomenoloji yirminci yüzyıl düşüncesinde büyük bir değişiklik meydana getirdi. Fenomenoloji hem felsefe üzerinde hem de felsefede büyük etki-

lere neden oldu. Ayrıca, bilim, din ve ahlak felsefesi hususi şekillere büründü. Sonuçta, sosyal bilimlerde ve hatta psikiyatride dönüşümler meydana geldi. Husserl`in arkadaşı ve öğrencisi Max Scheler ahlak ve din felsefesi alanında derin araştırmalar yaptı ve insan felsefesinde yeni bir temel ortaya koydu. Buna rağmen, Husserl hayatının sonunda, gençlik günlerindeki umutlarının gerçekleşmediğini farketti.

Varoluşçu filozoflar arasında, Husserl`in öğrencisi, çağdaş felsefeye derin etkilerde bulunan Heidegger`i zikretmeliyiz. Sartre ve Marleau Ponty de fenomenoloji yolunu takip ettiler. Fenomenolojinin etkisi her tarafa yayılmış ve felsefe, sosyal bilimler ve hatta tarih felsefesi ile bilim felsefesinin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Öyle ki, fenomenoloji olmaksızın zamanımızın problemlerini kesin olarak ve derinliğine anlamak imkansızdır. Pragmatizm yirminci yüzyıl felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Pragmatizmde, kesinlik ve doğruluk problemi, pratik beklenti ve inanca dönüştürülerek çözülmüştür. Bilim pratik deneyim ve hayat tarzı ile uyduğu için doğrudur; inançlar bir kimsenin kalbini yatıştırdığı ve teskin ettiği için kabul edilebilir.

Mantık, bilim, din, eğitim ve özgürlük hakkında çok sayıda kitap ve makale yazan Peirce, William James ve John Dewey, Birleşik Devletler`de pragmatizmin öncülerindedir. Wittgenstein ve Heidegger tarafından oluşturulan ve tavsiye edilen yeni pragmatizmin alanları, Amerika`da oldukça etkili olmuştur. Fakat Viyana çevresi bilimsel kesinliği savunmak ve bilimin güvenilirliğini yeniden sağlamak için ortaya çıkmıştır. Bu çevrenin mensupları bilim, bilimsel kurallar ve bilim diliyle ilgili titiz eserlerine rağmen, istediklerini gerçekleştirememişlerdir. Bu çevrenin en ünlü ve en çalışkan üyelerinden biri olan Carnap hakkındaki araştırma sonuçları bu hususu teyit eder. Günümüz mantıkçı pozitivistiminin (Viyana okulu) göze batan bir temsilcisi yoktur ve bu felsefi akıma etkili eserleriyle katkıda bulunan A. J. Ayer, felsefede tarihsel araştırmalara dönmüştür. Viyana okulu, ilkin Wittgenstein`nin fikir ve düşüncelerine ilgi gösterdi ve hatta onun *Tractatus`u* bu çevrede okundu ve yorumlandı.

Bununla beraber, Wittgenstein`nin felsefesi mantıkçı pozitivistle sınırlı kalmadı ve herhangi bir tezi desteklemek ya da ona karşı çıkmak için ortaya konulmadı. Diğer bir ifadeyle, Wittgenstein`nin felsefesi Viyana çevresi üyeleri ve (Wittgenstein`nin okuldaki hocası) Russell`in düşündüğünden daha karmaşıktı, ve bu felsefenin çağdaş felsefe üzerindeki etkisi Viyana çevresini, Russell`in düşüncelerini ve linguistik analiz felsefesini aştı. Varoluşçu felsefe yirminci yüzyılda her tarafa yayıldı. İlkin, bu felsefe rasyonel sisteme karşı insanın bir birey olarak ortaya koyduğu şeyleri savundu, ve insanın Hegelci idealizmde nasıl kaybolduğunu ve gözardı edildiği hususunda bizi uyardı. Böylece, varoluşçuluk düşüncenin futuristik çizgisine dönüştü. Bu felsefi okulun meşhur üyelerinden birinin sözleriyle, "insan hakkındaki malumat herhangi bir zamandan daha fazla ve olabilecek en iyi şekilde

ifade edilse bile, insan oğlunun mahiyeti ve gerçekliğine dair bilgimiz öncekinden daha belirsiz ve daha muğlaktır.”

Her ne kadar, yirminci yüzyıl felsefesinde dil özel bir konuma sahip olsa da, atıf linguistik analiz felsefesine yapılmalıdır. Bu okulun takipçileri felsefeyi dilin kullanımındaki müphemlik ve dikkatsizlikten doğan yanlış bir anlama olarak telakkî etmişlerdir. Bergson'un felsefesinde, dinlerde, yeni Kantçı ve yeni Marksist okullar ve yapısalcılıkta dil ve tarih temel unsurlardır. Dikkat edilmesi gereken nokta, felsefenin, tarihin evrelerinde filozoflar tarafından ortaya atılan bir dizi problem ve konu olmamasıdır. Felsefe günlük dilde, varoluş hakkında konuşma anlamına gelir. Düşünürler varoluşun gerçek sözcüleridir. Onlar varoluşun sözcüleridir ve düşünmekten hoşlanırlar; zira, düşünceyi dil vasıtasıyla insanlara aktarırlar ve zamanın kalıplarına uyarlar ve onunla ahenk içinde olurlar. Yirminci yüzyılda, felsefenin nihai noktasına ulaştığı söylenmesine rağmen, çeşitli felsefe ve çok sayıda filozof vardır. Fakat büyük filozofların zihnini meşgul eden önemli ve temel problemler, bilim ve uygulamanın temellerindeki sıkıntılar, varoluş dünyasının temeli ve insan varlığını aşan imkanlar hakkındadır.

Bu durum bazı düşünürlerin durup düşünmesine sebep oldu; bir grup, çözüm ve çare arayışı içine girdi ve felsefe yerine dünyevi bir ideoloji oluşturdu. Sözelimi, Viyana okulu (bilimsel kuralların kesin olduğu) tezini savunmak için kuruldu ve bu okulun üyeleri tarafından yürütülen çalışma bu tezi desteklemek ve kanıtlamak için tasarlandı. Viyana okulu parladı; ideoloji kısa zamanda şöhret kazandı ve yayıldı, fakat bu durum uzun sürmedi; çünkü derin bir etkiye sahip felsefenin aksine yüzeysel meselelere takıldı ve kök salmadı. İşte bu nedenle, ideolojiler, düşünürlerin tarihte bıraktığı etki kadar uzun süre etkili olamazlar. Mevcut çağda, felsefenin, ortak amaçları düşünce ile ideolojiyi birbirine karıştırmamak olan düşünürlerin etkisi altında olduğunu görürüz (bu ifade ideolojiyi küçümsemek ve onun önemini azaltmak olarak anlaşılmalıdır). Bu bağlamda, Avusturya'dan Ludwig Wittgenstein ve Almanya'dan Martin Heidegger'i zikredebiliriz. Bu iki filozofun birbirine yakınlığı açık olmasa da, onların postmodernizm ve postyapısalcılık üzerinde çeşitli şekillerde etkileri görülmüştür. Bu iki şahsın felsefeleri hakkında her yıl yüzlerce kitap yazılır.

4. Ülkemiz İran'da felsefe tarihi genellikle siyasi ve sıradan gereksinimlere göre şekillenmiş ve uyarlanmış; en iyi şeklini, öğretim amaçları için telif ve tercüme faaliyetinde bulmuştur. Mütercimlerimiz tercüme edecekleri kitapları, genellikle ilgi ya da sevgiden ziyade, çeşitli sâik ve yabancı taleplere göre seçmişlerdir. İran'da değişim ve dönüşüme sebep olan, katıksız bir şekilde Avrupa'ya ait olan Descartes'çı düşünce çizgisinin aktarımının, Comte de Gobineau'nun Molla İshak Lazar'a Descartes'ın eserini tercüme etmesini emretmesiyle başladığını görürüz. Yukarıda zikredilen kitabı Osmanlı Türkçesinden Farsçaya tercüme eden Afzal el-Mülk Kirmanî, muhtemelen, hocası Seyyid Cemaleddin Asadabadî'nin yaptığı gibi, bilgi ağacının metafiziğe (felsefe veya genel bilim) dayandığını ileri süren

Descartes`ın tezini benimsemiştir. Muhtemelen, o Descartes`ın eserinin tercümesiyle, bilgi ağacını İranlıların zihnine dikeceğini düşünmüştür. Burada, sorun Kirmanî`nin meyve üzerinde yoğunlaşması ve ağacın kökünün sağlamlığını gözardı etmesidir. O bu gerçeğe dikkat etmemiştir. Descartes`ın hükmüne göre kök zeminde sağlam değilse, ağaç büyümeyecek çiçeklenmeyecek ve dal budak salmayacaktır. İlke olarak, farklı bir amaç için felsefeyi aramak kök salmama ve arzu edilen meyveleri toplayamama anlamına gelir.

Özel bir dikkat gerektiren diğer bir nokta da, felsefenin bilimle karıştırılmasıdır. Bilim yararlı ve gereklidir, ve zamanımızdaki teknolojiden ayıramaz. Bilim özel kullanıma sahiptir ve genellikle faydası için öğrenilir. Felsefe niceliksel faydaya sahip değildir; eğer o bilim gibi olsaydı, kazanılan bilginin bir parçası olarak öğrenilirdi ve artık bilgi ağacının temeli olamazdı. Muhtemelen, o kuru bir ağaç parçasından daha değerli olamazdı. Felsefe cisme ve ruha sahiptir; okullarda, felsefe adı altında öğretilen ve öğrenilecek olan şey felsefenin cismidir. Bu cisim uygun bir zamanda, yetenekli bir şahısta ruha sahip olmak ister; daha güzel bir ifadeyle, bu cisim bizatihi ruh olur. Onun değişim ve dönüşüme sebep olması sadece bu zamanda olur; yoksa, bir kaç kelime, ifade, kavram ve kanıtlama yolu öğrenmek kendi değerleri açısından düşünüldüğünde değerli ve önemli olmasına rağmen, felsefe olmaz. Galileo ve Descartes`ın zamanından beri modern bilim ve medeniyetin temellerinin metafizik olduğu göz önüne alınarak, bilimin kolaylıkla, bir kaç felsefi fikrin tercüme edilmesi, öğretilmesi ve yayılmasıyla sağlam temele sahip olacağı düşünülmemelidir. Felsefe bilime bir giriş değildir ve bilimsel araştırma metodolojisini ihtiva etmez. Felsefe bilgi aşkıdır; yani, bilginin aslına ve kaynağına derunî bağlanma ve onu dikkatlice dinlemedir. Burada, herkesin batı felsefesini okuması gerektiğini söylemek istiyoruz; zira, bu ne kanıtlanabilir ne de uygulanabilir bir şeydir. Fakat her durumda, bilim aşksız ve çabasız üretilemez, ve bir kimse tarihin bir aşamasından diğer bir aşamasına sadece taklitle ilerleyemez.

5. Felsefe farklı nedenlerle çeşitli şekillere büründürülmektedir. İlk şekil siyasi ve iteolojik bakış açısını gösterir. Comte de Gobineau ve ilk mütercimler ideolojik saiklere sahipti. Bazı siyasî partiler de siyasî fikirlerini destekleyen bazı eserleri tercüme ettiler. Sözgelimi, Tudeh (kitle) partisi ve genellikle sol partiler Marks, Engels ve diğer marksist yazarların eserlerini tercüme ettiler. Benzer şekilde, Sumka partisinin lideri Dr. Davud Monşizade İspanyol filozof Ortega y Gasset`in eserlerinin partisinin politikasına hizmet edeceğini düşünerek bu filozofun biri teknik hakkında, diğeri filozoflar hakkında iki makalesini tercüme etti. (İran ulusal hareketinin genç üyelerinin, önemli felsefe eserlerinin Farsçaya tercüme edilmesi gerektiğini düşünmeleri ilginçtir. Onlar bu görevin ulusal politikalar için kültürel temel oluşturacağını düşündüler; bu meseleyi görev bildiler ve Platon`un bazı eserlerini tercüme ederek işe başladılar ve çalışmaya devam ettiler. Burada, siyasî bir sâik sözkonusu olsa da, onlar felsefeyi politik amaçlara ulaşmada bir vasita olarak kullanmadılar, fakat siya-

sî amaçlarının temellerini kuvvetlendirmek için aktif siyasetten geçici olarak feragat ettiler). Yine, diğer kitaplar bu amaçla tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır.

Felsefeye ikinci şeklini veren saik, pek çok felsefi çalışmanın tercümesinden sorumlu olan sıradan insanların amaçlarıdır. Bu tercüme çoğu kez yanlış ve onlardan bazıları tercüme adını almaya bile layık değildir. Sözelimi, bir kimse Jean Paul Sartre`ın *Varlık ve Hiçlik* adlı kitabının tercümesini okusa ve onu aslıyla karşılaştırsa, yukarıda zikrettiğimiz hükme varır. Elbette tüm usta mütercimler, aynı şekilde yargılanamaz ve bu hükmün muhatabı olamaz. Aslında, eğitilmiş, titiz ve dikkatli bazı şahısları mütercimler arasında bulmak mümkündür. Bu şahıslar, edebî ve tarihî çalışmaları çok iyi tercüme ederken, felsefi eserleri dikkatsizce ele aldıkları için çok başarılı olamadılar.

Felsefeye üçüncü şeklini veren saik, akademik amaçlara ve öğretime yöneliktir. Felsefe öğretmenleri ve profesörler bu amacı gerçekleştirdiler. Bu profesörler, Aristoteles, Descartes, Spinoza, Locke, Berkeley, Hume, Kant, Hegel, Bergson ve Dewey`in bazı eserlerini tercüme ettiler. Felsefe tarihi ve filozofların biyografilerine dair bazı eserler ders kitabı ve yardımcı kaynak olarak kullanılmaya başlandı. Bu kitapların en önemlileri arasında Emile Brehier`in *Felsefe Tarihi*`nin ilk kısmı, Gilson`un *Ortaçağda Felsefenin Ruhu*, Copleston`un *Felsefe Tarihinin* bazı ciltleri vardır. Diğer önemli kitaplar ve makaleler Sokrat öncesi düşünce, Sokrates, Platon, Aristoteles`in fikirleri ve dini ve deneyci filozofları, Kant ve Hegel`i ihtiva ediyordu. Tahran üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinin felsefe doktora programında, doktora tezlerinin konusu büyük ölçüde karşılaştırmalı felsefe idi. Aristoteles`in *Ruh Üzerine*, *Nikomakhos`a Etik*, *Fizik*, Spinoza`nın *Etika`sı* ve Kant`ın *Ahlak Metafizikinin Temel İlkeleri* gibi kitaplar doktora öğrencileri tarafından tercüme ediliyordu. Bu tercüme eğitim amaçlı çalışmaları; ve bir filozofun eserleriyle ya da düşünce çizgisiyle ilgilenen bazı kişiler vardı. Onlardan bazıları konularında otorite idi.

6. İmdi, Avrupa felsefesinin İran`a aktarılmasına göz atalım ve önemli felsefi eserlerden nelerin tercüme edildiğine, bu kitapların Farsçaya nasıl tercüme edildiğine ve hangi eserlerin tercüme edilmediğine bakalım. Tercümelerin seçiminde, bir ölçüt var mı, bir seçim yapılmış mıdır ya da mütercimler tercüme işini yaparken herhangi bir standart ve kurala uymuş mudur? İlk tercüme döneminde, yani İslam`ın ilk döneminde ağırlıklı olarak Aristoteles`in eserleri tercüme edilmiştir. Platon`un eserlerinden, *Devlet*`in ve *Yasalar*`ın özeti şeklindeki bazı kısa diyaloglar Müslümanlarca biliniyordu. Dahası, *Enneadlar*`dan bazı bölümleri ile Aristoteles`e atfedilmiş olan yeni Platoncu çalışmaların bir ya da iki bölümü Arapça`ya tercüme edilmişti.

Son zamanlarda, Sokrat öncesi Yunan düşünürlerinin bazı eser ve fikirleri, Platon`un tüm eserleri, Aristoteles`in Atina anayasası ile ilgili *Politika`sı*, *Nikomakhos`a Etik*, *Metafizik*, *Fizik* ve Plotinus`un *Enneadlar*`ı tercüme edilmiştir. Aristoteles`ten ortaçağın sonuna kadarki dönemde, felsefe mastırı ve doktorası

yapan araştırmacılar tarafından St Thomas Aquinas`ın bir ya da iki eserinin tercümesi haricinde başka tercüme yapılmamıştır. Descartes`ın kitabının tercümesinin akıbeti önceki duruma işaret eder. Descartes`ın *Felsefe Üzerine Düşünceler*, *Felsefenin İlkeleri*, Paskal`ın *Düşünceler`i*, Spinoza`nın *Etika`sı*, Leibniz` *Monadoloji`sinin* bazı kısa bölümleri, Locke`un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinin özeti, Berkeley`nin *İnsan Bilgisinin İlkeleri* ve *Üç Diyalog`u*, Hume`un *Dinin Doğal Tarihi* ve *İnsan Bilimlerinde Araştırma* adlı eserleri Farsçaya son zamanlarda tercüme edilmiştir.

Onsekizinci yüzyıl Fransa`sına ait, Rousseau`dan pek çok eser, Montesquieu`nun iki kitabı ve Voltaire ve Diderot`un bazı kitapları tercüme edilmiştir. Modern Avrupa ile ilk kültürel temas tesis edildikten sonra, İnan entelektüelleri bu kitaplar hakkında kafa yordular ve aynı dönemde yaşayan Avrupa entelektüellerinin bazı eserlerini tercüme ettiler. Bu tercümelerin pek çoğunun tarihi bilinmemektedir. Bu durum, İnan`ın son dönem tarihinde dikkate değer bir problemdir. şu soruyu sormadan edemeyiz: bu kitap ve tercüme kütüphanelerde niçin bulunmamaktadır? Bununla beraber, Kant`ın *Saf Aklın Eleştirilmesi* adlı eseri teorik felsefe denilen bir kolleksiyonun parçası olarak yayımlandı. Daha sonra `Eleştirilerin` diğerleri, *Ahlak Metafiziğinin Temelleri* Farsçaya tercüme edildi. Fichte ve Schelling`in hiç bir eseri farsçaya tercüme edilmedi. Oysa, Hegel`in felsefe tarihinin sadece bir kısmı, *Tinin Fenomenolojisi* ve *Estetik`in* girişi tercüme edildi.

Büyük filozoflara az rağbet edilmesinin nedeni, diğer eserlere nispetle onların eserlerinin tercüme edilmesinin zor olmasıdır. Amatör mütercimler bu işi ciddiye almadılar. Bu durum, Hegel sonrası ve özellikle de yirminci yüzyıl felsefesiyle ilgili eserler sözkonusu olduğunda geçerlidir. Nietzsche zor bir filozof olsa da, felsefenin formel dilini kullanmadığı için eserlerinden bazıları tercüme edilmiştir. Yaklaşık elli yıl önce Dr. Hoşyar *Güç İstenci* adlı kitabın bir bölümünü tercüme etmiştir. Yine, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* iki kez tercüme edilmiştir. Bundan başka, *Putların Alaca Karanlığı*, *Deccal*, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve *Trajedî Çağında Felsefenin Yorumu* Farsçaya tercüme edilmiştir. Yirminci yüzyıl filozoflarının eserlerinden, Bergson`dan *Gülme*, *şuurun Doğrudan Verileri* (İngilizceden), *Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*, James`dan *Dini Tecrübenin Çeşitleri`nin* bir bölümü, Dewey`in *Demokrasi ve Eğitim* ve *Mantık* adlı kitapları, Russell, Sartre ve Popper`in pek çok eseri ile Jaspers, Whitehead, Marcuse, Cassirer, Hannah Arendt`in yazıları tercüme edilmiştir.

Platon, Aristoteles, Plotinus, Bacon, Descartes, Spinoza, Leibniz, Kant, Hegel, Nietzsche`nin felsefelerinin tanım ve yorumlarına ilişkin bazı tezler, ayrıca, Pragmatizm, Egzistansiyalizm ve Yeni Olguculuk akımları ile ilgili araştırmalar tercüme edilmiş ya da derlenmiştir. Üniversite hocaları tarafından tercüme ya da telif edilen bazı yararlı ders kitaplarını da anmadan geçemeyiz. Bu listeye bakacak olursak, tercüme için seçilen felsefi eserlerde kullanılan herhangi bir özel ölçüt ve düzenin

bulunmadığını görürüz. Çok önemli materyallerin seçimiyle ilgili herhangi bir ilke görmemekteyiz; önemsiz eserlerin iki mütercim tarafından ayrı ayrı tercüme edildiğini ve yayımlandığını görürüz.

7. Tercüme edilen eserlerin pek çoğunu Farsçaya kazandıran şahıslar felsefi konular hakkında derin ve ayrıntılı bilgiye sahip değildi, hatta onlardan bazıları temel felsefe bilgisinden bile habersizdi. Doğal olarak, hangi kitabın tercüme için daha uygun olduğunu ayırt edemediler. Mütercimlerin liste ve adlarına şöyle bir göz attığımızda, pek az mütercimin tercüme ettiği konuya ilgi duyduğunu ve âşına olduğunu görürüz. Zor bir felsefi eseri tercüme etmiş, edebi ve tarihi eserlerin tercümesinde tecrübeli bir mütercim felsefi eseri çevirmeye başladığında, felsefe hakkında hiçbir şey bilmediğini zikretmiştir. Şüphesiz, bu durumda olan sadece o değildi. Yurt dışına gönderilmiş binlerce kişiden sadece iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar insan felsefe çalışmışken, felsefi bir eserin tercümesinde bir ölçüt ve standart ve bu konuda derinlik ve kapsam bulmayı nasıl umabiliriz? Mütercimlerimiz, bu eserleri ya yazarları meşhur ya da eserlerin içeriği genel olarak anlaşılır olduğu için tercüme etmiştir. Sözelimi, Russell ve Sartre`ın eserleri iyi ya da kötü tercüme edilmiştir. Fakat bu iki filozofun *Diyalektik Aklın Eleştirilmesi* gibi zor anlaşılan ve teknik eserleri ve Leibniz`in *Felsefesi* tercüme edilmemiştir (Sartre`ın *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinin çevirisine tercüme denilemez). Sartre ve Russell`in eserleri tercüme edildiğinde, niçin kimsenin aklına Maurice Marlea-Ponty veya Wittgenstein`dan bir şeyler tercüme etmek gelmedi? Bu iki şahıs çağdaş felsefedeki önemli şahıslardandır. Niçin kimse Husserl ve Max Scheler`e yönelmedi. Şöhret ölçütü, genel olarak, anlaşılabilirlik ve muhtemelen, politik temayüller, tercüme edilen felsefe eserlerinin koleksiyonunda sadece oransızlığa sebep olmakla kalmadı, aynı zamanda, felsefeyle ilgilenen kişilerin çağdaş felsefenin en önemli ve en derin yapıtlarına nüfuz etmelerini de engeller.

Otorite ve önemli etkiye sahip filozofların eserlerinin tercümeleri elimizde değildir. Peirce, James ve akıcı bir şekilde İngilizce yazan felsefe yazarlarının eserlerinin niçin tercüme edilmediğini sorduğumuz zaman, bu durumdan niçin şikayetçi olunmuyor? Mütercimlerin marketlerde nispeten kolay bir şekilde bulunabilecek eserleri Farsça'ya tercüme ettikleri söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, mütercimler, bir kaç istisna dışında, ne belli bir felsefeyle ilgilendiler ne de felsefenin aşamaları hakkında bilgi sahibiydiler. Bundan dolayı, tercüme edilen parçalar, batı felsefesine toptan bir giriş olmadı, ve hatta kültürel ilişkilerin kurulmasına bizatihî bir engel teşkil etti. Fakat profesörler ve ileri düzey derslere katılan öğrenciler, asıl felsefe metinlerine doğrudan atıf yapmalıydılar. Şu da var ki, herhangi bir ulusun düşünce ve felsefesi onun dilinde tezahür eden şeydir. Hegel felsefeyi Alman dilinde öğretmek istedi, çünkü bir dille ne kadar çok felsefe yapılırsa, o dili konuşanla o kadar felsefeye âşına olurlar.

8. Çağdaş düşünme biçimindeki fikirleri paylaşmak için Yunan filozoflarını, İslam felsefesini, Descartes, Kant ve Hegel`in felsefesini tanımamız gerekir. Bir kimse bu tanışıklığı kazanmadan, felsefi düşünceye ciddi bir şekilde iştirak edemez (bu hüküm şiiir, gnostisizm ve din için geçerli değildir). Tüm bu felsefeler üniversitelerde öğretilir, fakat onlar hakkında önemli hiçbir araştırma yapılmamıştır (İslam felsefesi hariç). Sokrat öncesi Yunan düşüncesi, Sokrates, Platon, Aristoteles, Descartes ve Kant hakkındaki bilgimiz mevcut felsefe tarihlerinde ve bir veya iki tezde mevcut olan bilgi kadardır. Bu durum Hegel ve onun felsefesi için bir nebze daha iyidir. Hegel`in düşüncelerine vâkıf modern Fransız ilim adamı Jean Hypolite tarafından hazırlanan bir tez, Marcuse`un *Wisdom and Revolution* adlı kitabı, Roger Garoudy`nin Hegel felsefesi hakkındaki yazısı, States`in Hegel`in Felsefesi ve Kerim Müctehadi`nin yönettiği Hegelin fenomenolojisi hakkındaki bir tez Farsça mevcut meşhur eserlerdendir. İki üniversite tarafından tercüme ettirilen States`in kitabı ve Hypolite`in tezi hakkında bir kaç söz etmeden geçmeyeceğim. Şu da var ki, Marcuse ve Garoudy`nin şöhreti diğer iki eserin tercümesini etkilemiştir. Yirminci yüzyıl felsefesi ve modern tartışmalarla ilgili az sayıda kitap ve esere sahibiz. Siyasi ve sosyal konularla ilgilenen yazarlar, kaçınılmaz bir şekilde, felsefeyle ilgilenmek durumundadır; ve modern dönem hakkında filozofların söylediği şeylere bigâne kalamazlar. Bunun nedeni, felsefede, sosyal ve politik bilimlerde geniş bilgi birikimine sahip kişiler arasında, işbirliği ve entelektüel uyumun zorunlu olmasıdır.

9. Son yıllarda, İslam felsefesinde değişiklikler meydana geldi. İslam felsefesi alanında araştırma yapan bazı ilim adamlarının, özellikle Allame Tabatabaî, Seyyid Celaledin Astani ve Henry Corbin arasındaki işbirliği Şiiilik, İslam felsefesi tarihi ve ayrıca, Molla Sadra`nın fikirleri hakkında önemli çalışmaların yapılmasını sağladı. Henry Corbin İslam felsefesini Batılılara, özellikle Fransızlara tanıttı. Corbin geçmişte atıfta bulunmadığı sürece, herhangi bir şeyle ilgilenmeyen oryantalistlerin aksine, İslam felsefesini canlı bir fenomen olarak gördü. Müslüman filozof ve entelektüellerle ortak bir dil bulmaya çalıştı ve onların görüşlerini paylaştı. Onun İslam felsefesi alanındaki çalışma ve araştırmaları batılı yazar ve çizerleri etkiledi ve bu etki, Fransız ilim adamı ve yazar Gilbert Durant`ın yazı ve dersleri vasıtasıyla doğrudan genişledi.

Son zamanlara kadar, Oryantalistler İslam felsefesinin Gazali`den sonra İslam dünyasının doğusunda sona erdiği yalanını yaydılar. Batıda ise, İbn Rüşd Gazali`nin saldırılarına mukavemet gösterdi ve *Tehafüt el-Felasife`*ye karşı çıkmak ve ona cevap vermek için *Tehafüt el-Tehafüt`*ü yazdı; hiç kimse ona halef olmadı ve onun yolunu takip etmedi. İslam dünyasının batısında felsefenin asla yeşeremediği doğrudur; fakat doğudaki durum bundan farklıdır. Bildiğimiz kadarıyla, doğuda hiç kimse Gazali`ye cevap vermeyi başaramazken, batıda, İbn Rüşd`ün felsefeyi savunması şaşırtıcıdır. Fakat felsefenin savunulduğu yer felsefeye uygun değildi ve felsefeyi korumadı. Bununla beraber, İslam felsefesi tarihi doğuda, özellikle İran`da devam etti. (Bu olaydan çıkarılabilecek sonuç felsefenin kaderinin münazaralar,

mutabakatlar ve fikir ayrılıkları veya kabuller ve retlerle sona ermemesi; fakat bir kimsenin kalbini felsefeye adanması gerektiğidir).

Corbin İslam felsefesinin İbn Rüşd ile bitmediğini gösteren kişiler arasındadır ve bu fikri batıya taşıyarak İslam felsefesinin Gazali'nin saldırıları ve Fahreddin Razi'nin itirazlarıyla son bulmadığını, aksine yeni bir güç ve hayat kazanarak yeni bir aşamaya girdiğini söyler. Corbin İslam felsefesine fenomenolojik açıdan (oryantalizm ve oryantalistlerin alışılmış ve geleneksel duruşuyla değil) batı felsefesi bilgisiyile baktığı için, İslam felsefesinin önde gelen bazı isimleri İslam felsefesinin batı felsefesiyle kaynaşmasının zorunlu olduğunu gördüler. Bunlardan Dr. Mehdi Hairi gibi bazıları, sahalarında araştırma yapmak için Amerika ve Avrupa üniversitelerine gittiler. İslam filozofları ile Batı filozofları arasında fikir alışverişine az ya da çok katkıda bulunan herkese çabalarından dolayı teşekkür etmek gerekir. Felsefe alanında doktora yapan kişiler karşılaştırmalı felsefeye ilişkin tezler yazdılar; onların tezleri ağırlıklı olarak, İslam filozoflarının görüş ve düşünceleriyle ilgilidir. Felsefe bölümlerindeki yüksek lisans ve doktora programlarının müfredatlarında, hem Batı felsefesi ve hem de İslam felsefesi öğretiliyordu. Araştırmacıların İslam felsefesi hakkında gelecekte yeterli bilgi elde etmesi ve Batı felsefesi hakkında araştırmalar yapması ve İslam felsefesi araştırmacı ve hocalarının Batı felsefesi ve çağdaş düşüncede olup bitenler hakkında gerekli bilgileri elde etmelerini temenni ederiz. Aslında, felsefenin neşvünema bulması bu temenninin gerçekleşmesine bağlıdır.

10. Felsefe formel bir bilim değildir; sadece öğretim metodu bakımından değil, aynı zamanda düzey ve fayda açısından da onlarla kıyaslanmamalıdır. Bilim öğretiminin modern hayatın ve medeniyetin bir gereği olduğu; kitlelerin bilimin düzey ve türlerini öğrenmesi gerektiği, ve bilimin her düzeyinin belli faydalarının bulunduğu hususunda herkes mutabıktır. Fakat felsefenin faydalarının ne olduğu ve çok sayıda gencin niçin felsefe öğrenmesi gerektiği sorulursa, herkesin kavrayabileceği ve genel halkı ikna edecek bir cevap veremeyiz. Felsefeye karşı çıkışı haklı çıkarmak için öne sürülen nedenlerden biri, felsefenin yararsız olduğu ve herhangi bir amacı gerçekleştirmediğidir. Bu ciddi ve yadsınamayacak bir itirazdır. Bu fikrin taraftarlarına göre, eğer felsefe genel halk tarafından umulan faydayı sağlamıyorsa, o kar ve zararı olmayan sabit bir sistem olur. İşte bu nedenle, felsefe, ilke olarak olabilecek faydaları için öğrenilmez. Faydalıyla kastedilen niceliksel bir şeyse, bu durumda, felsefe faydasız olarak görülebilir. Felsefe faydayı belirlemekten ziyade, bilimlerin temeli ve kaynağı olarak hizmet eder. Gerçekte, felsefe bir bilim değil, bilim aşkıdır. Burada, bilim aşkı bu ya da şu konu veya bu ya da şu fikri (bu bilime yönelik bir sevgi şeklidir ve gerçek aşk tarafından desteklenir) araştırmaya yönelik psikolojik bağlılık anlamına gelmez, aksine, öğrenme ve onu benimseme çağrısına kulak vermedir.

Bilgi, ona yönelmemiz için bir yere yerleştirilmiş farklı bir nesne değildir; aksine, bilgi bizi çağırır, ve eğer herhangi bir çekim gücü yoksa, bilgi aşkı müşahhas-

laşmaz. Felsefeyle ilgili kitaplarda bulunan ve eğitim merkezlerinde öğretilen şey felsefi bilgidir, ve felsefenin özü, yani bilgi aşkı sıradan araçlarla öğrenilemez. Fakat biz genellikle, sözkonusu bilgiyi kazanmadıkça felsefenin özünü müşahhaslaştırmayı bekleyemeyiz. Bu yüzden, filozofların eserlerini tercüme etmek ve görüş ve düşüncelerini öğrenmek zorundayız. Yunan filozoflarının eserlerini okumalı ve Bacon, Descartes, Hegel ve Husserl gibi filozofların görüşlerinden oluşan modern düşünce çizgilerini öğrenmeliyiz. Buna ilaveten, İslam felsefesini ve modern felsefeleri öğrenmeliyiz. Bunu yaparak, ilkin felsefi düşüncenin diline aşinalık kazanırız. İkinci olarak, şimdi ve gelecekle ilgili bir şey kavrarız. Üçüncü olarak, bilim, siyaset, eğitimin durumu ve günümüz medeniyetinin diğer veçheleri hakkında malumat elde edeceğiz ve bu bağlamda görüşlerini ortaya koyan meşhur şahıslara aşına olacağız. Felsefe ve bilimler arasındaki farka bazı atıflar yaptık. Farklardan biri, bilimlere öğrenmenin geçmiş ve bilimler tarihine ilişkin bilgiye mâni olmadığıdır; felsefe kendi geçmiş kayıtlar/kaynaklarından tefrik edilemez. Tarihe nüfuz edilmesi ve tarihi kayıtların tartışılması felsefi düşüncenin müşahhaslaşması için zorunlu şarttır. Eğer felsefe bütünlüğü içinde öğrenilirse, aşkın nağmesini işitmesi için kulağa yardım eder.

11. Felsefenin tarih, din, bilim, sanat, ahlak, siyaset, kültür, eğitim felsefesi gibi çeşitli dalları vardır. Bu felsefelerin her birinin, özü antik felsefededir. Fakat imdi, bilim veya tarih felsefesi denilen şey, felsefenin ilk şeklinin zorunlu ve doğal tekamülü değildir. Çağımızın sanat felsefesi, Aristoteles'in poetik sanatlarında bulunan materyallerin kemâle ermiş hali değildir. Bu felsefelerin mevcut şeklini kazanıncaya kadar, nasıl ilerlediği ve hangi aşamalardan geçtiğini açıklamak kolay değildir. Bu hususta pek çok farklı fikir vardır. Fakat bunların tamamının, insanın yeni düşüncede elde ettiği anlam ve önem ve önemli konuma paralel olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle, tüm bu felsefeler yeni felsefenin zaruretlerine göre gelişmiştir, ve onlar birbirleriyle ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Değişik felsefe dallarının tarihlerine ilişkin araştırma kitaplarına sahip değiliz. Çağdaş felsefede önemli bir yere sahip tarih, teknoloji, sanat, bilim ve ahlak hakkındaki tartışmaları unutmamak gerekir. Bizler, uzmanlar gibi değil, filozoflar gibi, içinde yaşamak zorunda olduğumuz dünyayı anlamak ve filozof ve düşünürler ile diyaloga girmek için yukarıda zikredilen felsefeleri araştırmalı ve incelemeliyiz. Elbette, araştırma yapmadan önce bu felsefeleri zafer kazanmış ideolojiler olarak görmemeliyiz, zihnimizi daima açık tutmalıyız.

12. Felsefe İran`da uzun bir tarihe sahiptir. İslam felsefesi medreselerde bin yılı aşkın öğretilmektedir. İmdi, felsefe öğretimi üniversite ve bilim merkezlerinde yapılmaktadır. Siyasal bilimler fakültesi kurulduğunda, bazı yeni felsefi konuları müfredata dahil edildi. Bilimsel metodoloji ilk olarak eğitim fakültelerinde öğretildi. 1934`te Tahran üniversitesi kurulduğunda, birimlerden birisi felsefe ve eğitim fakültesi idi. Tahran üniversitesi Edebiyat ve İnsan bilimleri fakültesi bir zamanlar edebiyat, felsefe ve eğitim fakültesi idi. Eğitim, sosyal bilimler ve psikoloji tedrici

olarak felsefeden ayrıldı ve iki fakülte ve eğitim grubuna dahil edildi. Tahran üniversitesinde, felsefe alanında yüksek lisans ve doktora programı 1958`de başladı ve hala devam etmektedir. Felsefe öğretmenliği bölümü Tebriz ve Şehid Beheshti üniversitelerinde bir kaç yıl önce kurulmuştur. İsfahan üniversitesinde, felsefe bölümünün kurulması daha yenidir ve Öğretmen Yetiştirme Üniversitesinde (*Teachers Training University*) İslam felsefesi ve bilim felsefesi dallarında yüksek lisans programı açılacaktır.

Gençlerin felsefeye yönelmesi heyecan uyandırıyor; eğer bu gelişme engellenmez ve araştırmalar durdurulmazsa, kültür, bilim ve siyaset canlanacak, ve genel ve sosyal meselelerle ilgili kaba tutumumuzdan kurtulacağız. Felsefe bir kaç kimsenin günlük ya da tarihî alışkanlıkları sayesinde öğrendiği, kitaplarda kayıtlı bir dizi kelime ve ifadelerden oluşmaz. Felsefe bilgi sevgisidir; çözüm yolları bulma ve bu yolda ilerleme kabiliyetidir. Bu önemli hedef, felsefenin sesi ruhun kulağı tarafından işitildiğinde başarılı; ve felsefe başkalarının ifadelerini ve yazdıklarını salt taklit etme değildir.